

השיריים הוא דין בפני עצמו, ולא נאמר אלא במקום שבו יש על כך לימוד מיוחד: חטאת ופרה אדומה, ואילו בהזיית שמן המצורע אין צורך בקינוח, למרות שאף הוא טעון טבילה על כל הזיה.

הפסוק שממנו נלמד דין הטבילה בכל הזיה ופסול השיריים עוסק בחטאות הפנימיות. הרמב"ם מרחיב את הדין גם לחטאת חיזונית, והמלבי"ם חולק בדבר, ולדעתו אין בהן חובת טבילה ופסול שיריים. מדברי הרמב"ם עולה, שהכהן הנותן את דם החטאת על קרנות המזבח צריך להיזהר שלא להגביה ידו עד גמר המתנה, ואם עשה כן – לא ימשיך בנתינה זו.

הגמ' אומרת, שהשיריים הפסולים שבאצבעו של הכהן יקונחו בין הזאה להזאה בשפת המזרק. הפירוש הרווח בסוגיה הוא, שמדובר על דם הפרה האדומה (רש"י; תוס'; ר"ש; ראב"ד, ועוד). הרמב"ם מפרש שמדובר על דם החטאת, ואילו דם הפרה יקונח בגוף הפרה, וכמה ראיות לדבר.

והרי קבלת דמה והזאתו נעשים ביד¹³. ג. השאלה "במאי מקנח" ותשובת אביי הובאו בגמ' לעיל (כה, א) בהקשר של דם הקדשים, ומסתבר שהוא הדין כאן (מלבי"ם חוקת סי' יח). ד. לשון הגמ': "בשלמא גמר מקנח ידו בגופה של פרה, שנאמר 'ושרף את הפרה לעיניו', אלא אצבעו במאי מקנח?". הפסוק "ושרף את הפרה" מובא בגמ' כדי להוכיח שגופה של הפרה קרוב לשרוף, וניתן לקנח בו, ולפירוש הרמב"ם מובן יותר הצורך בהבאת הפסוק, כניגוד ל'אצבעו' שבהמשך, שכן מדובר על הקרבנות, שאין גופם קרוב לכהן הזורק את הדם (עמק הנצי"ב, חוקת, עמ' קמו).

סיכום

הגמ' קובעת ששירי דם החטאת שנתרו על אצבעו של הכהן פסולים להזאה השנייה, ויש לקנחם. דעת רש"י, שדין זה נובע מעצם הצורך בטבילה חדשה בכל הזאה, ולשיטתו מסתבר, שבכל המצוות שבהן נדרשת טבילה לכל הזאה – השיריים שבאצבע פסולים וטעונים קינוח, כגון בהזיית לוג השמן של מצורע. לעומת זאת בדעת הרמב"ם נראה, שפסול

מערכה רמג. מבוא להלכות כלי בישול הקרבנות: מריקה שטיפה ושבירה

בתוספתא, על פי גרסה המובאת בכמה ראשונים, נאמר שכלי אבן אינם טעונים מריקה ושטיפה, אבל טעונים הדחה², ונחלקו ראשונים האם הכוונה להדחה בצונן, כפשט הלשון³, או שמדובר בהגעלה⁴.

הבישול: בין אם בישלו בכלי זה, או רק עירו לתוכו מאכל רותח (משנה צה, ב). בגמרא קיים דיון מיוחד על "בישול בלא בילוע", צליה בתנור ללא מגע בדפנותיו, ונחלקו האחרונים האם הדיון מוסב רק על שבירת כלי חרס או גם על מריקה ושטיפה (עיין מערכה רנא).

צורת השבירה בכלי חרס: לא נתפרש בדברי חז"ל מה נחשב "שבירה" לעניין זה. רבנו בחיי (ויקרא ו, כא) מגדיר זאת: "שישבור הכלי שניים ושלושה שברים כדי שלא יצלח למלאכה ההיא שהיה ראוי תחילה, ואלו אמר 'תשבר' היה מתבאר מזה לשוברו שברים קטנים יותר מדאי, עד שלא

נאמר בתורה בפרשת קרבן החטאת: "וכלי חרש אשר תבושל בו – ישר, ואם בכלי נחושת בושלה – ומורק ושוטף במים". המסכת עוסקת בהרחבה (דפים צג – צז) בהלכות הנובעות מפסוק זה. כמבוא לסוגיות אלה נסכם בקצרה את עיקרי ההלכות ויסודותיהם.

הלכות המריקה השטיפה והשבירה

הקרבנות: הפסוק עוסק בחטאת, כאמור, וממנו למדנו גם לשאר קדשי קדשים, ונחלקו תנאים (להלן צה, ב) באשר לקדשים קלים. כל זאת לגבי מריקה ושטיפה; ולגבי שבירת כלי חרס נחלקו ראשונים, האם הכל מודים שהיא נאמרה אף בקדשים קלים, או שמא להיפך, לא נאמרה אלא בחטאת בלבד (על כך במערכה הבאה).

הכלים: הדין האמור בכלי נחושת נוהג בכל המתכות¹.

את הדרשה, שמכיוון שהתורה אומרת "כלי", ומנגידה את "כלי חרש" ל"כלי נחושת", אות הוא שלא באה רק לתת דין מסוים לחרס ונחושת, אלא כוונתה למיין את כל הכלים על פי דוגמאות אלו. לפיכך כל הדומה לחרס – דינו כמותו (כגון כלי נתר, כמבואר בספרא שם), וכל הדומה לנחושת – דינו כמותו. על פי דבריו מסתבר, שכלים מן המתכות החדשות שהתגלו בדורות האחרונים דינם ככלי נחושת, גם לפי השיטה שאינם מקבלים טומאה (עיין רש"י ראש השנה יט, ב ד"ה וחכמים).

2. נוסח זה בתוספתא מופיע ברמב"ם הל' מעשה הקרבנות ח, טו; ספר התרומה הל' איסור והיתר סי' סד; סמ"ג לאוין עז-עח; אור זרוע הל' פסחים סי' רנו; ראב"ה מסכת פסחים סי' תסד, ועוד. על פי הנוסח שלפנינו בבא זו חסרה לגמרי.

3. הר"י מסימפונט, הובא בראב"ה שם ובטור אור"ח סי' תנא, וכך פשטות לשון הרמב"ם. הדבר מתיישב יפה עם שיטתו במריקה, שאינה כוללת הגעלה כלל, ראה להלן מערכה רנג.

4. כל הראשונים הנ"ל הערה 2 פרט לרמב"ם.

13. כך כותב הרמב"ם בהל' פרה אדומה שם, על פי הספרי לבמדבר יט, ד: "מצותה מצות יד ולא מצות כלי" (ובספרי זוטא שם נחלקו בדבר). הראב"ד השיגו, והוכיח מהגמ' כאן שהקבלה ביד אינה מעכבת, או שהמזרק לא הובא לשם קבלת הדם להזיה, אלא לקבלת שאר הדם לשריפתו (ובמקדש דוד טהרות סי' נא, א הוכיח מרש"י ותוס' כאן שאינם סוברים כן). מכל מקום, לדעת הראב"ד לא מסתבר לפרש שהמזרק הובא רק לצורך הקינוח, ואף נראה מדבריו שיש איסור בדבר להביא את המזרק רק לשם כך, ועל כרחו נעשה בו שימוש לקבלה. ויש להעיר, שלא ברור מה הצורך לקבל את הדם לשם שריפתו: הרי הפרה נשחטת על גבי מערכתה, והדם שלא יתקבל ביד ישפך על העצים וישרף ממילא לאחר מכן. בתוס' ישנים ביומא (ב, א ד"ה שכל) כתבו, שהגמ' חולקת על הספרי וסוברת שקבלת הדם נעשית בכלי, או שגם הספרי סובר כך, ובא רק לומר שההזאה עצמה אינה בכלי; ועיין בספרי ובספרי זוטא שם, שמשמע שלא כדבריהם.

1. רמב"ם הל' מעשה הקרבנות ח, יא, על פי הספרא (צו פרק ז, ב). המלבי"ם מסביר

בסוגיה בזבחים, שאבוי (בטרם ידע על הנס) תמה: "וכי עושין אשפות בעזרה?" כלומר שהשברים יצטברו בעזרה (ולכן הציע להכניסם לכבשן, ראה להלן). בתוס' ישנים ביומא שם (ד"ה שברי) התקשו בשאלה מה המקור לאיסור זה⁹, ויש שכתבו שהטעם משום בזיון קדשים (רבנו אליקים שם, ובמאירי: "שצריכים היו ליגנו במקום קדוש") או ש"גמרא גמירי לה" (ריטב"א). ב'חידושים וביאורים' כאן תמה על כך, ולדעתו בליעתם הניסית נועדה רק לחסוך את הטרחה בהוצאתם מהעזרה. כיוצא בזה כתב במנחת חינוך (מצוה קלא) שהתורה לא סמכה על הנס, ולכן לגבי תרומת הדשן, שלדעת רש"י (זבחים מו, א ד"ה והרי תרומת הדשן) נבלעה בעזרה, אלמלא שנבלעה – הדין הוא לגונוה בכל מקום שהוא.

שבירת כלי חרס. לאחר שאכלו הכהנים את בשר החטאת, מצוה עליהם לשבור בעזרה את כלי החרס בהם נתבשלה. כמה טעמים נאמרו בראשונים למצוה זו: השבירה נחשבת כביעור הבשר הבלוע בכלים, שהוא נותר. שבירה מוקדמת יותר אף מונעת את הגעת הבשר הבלוע לידי נותר. השבירה גם מבטיחה שלא יבשלו עוד בכלי זה, והנותר הבלוע בו לא יעבור לאוכל אחר.

טעמי מצוות השבירה והמריקה

במפרשי התורה ובראשונים קיים דיון נרחב על הטעם למצוות השבירה והמריקה, מפני שלטעם זה יש השלכות רבות. שלושה טעמים שונים הוצעו להלכות אלה, כולם בהקשר של ההלכה שבשר הקדשים בתום הזמן שקבעה התורה לאכילתו נעשה "נותר" ואסור באכילה:

א. מצות ביעור נותר: כשם שמצוה לשרוף את בשר

יוכל אדם להשתמש באחד מחלקי השברים לשום דבר בעולם... ולא בא הכתוב לומר אלא שישברנו שבירה קלה, שיתבטל הכלי מתשמישו הראוי". לעניין שבירה המטהרת כלי מטומאתו די גם בנקב קטן, וראה להלן מערכה רמח דיון בשאלה האם לענינו נדרש נקב גדול יותר ומהי הגדרתו.

צורת המריקה והשטיפה בכלי נחושת: על פי הדעה המקובלת המריקה היא הגעלת הכלי ברותחין, כמקובל בשאר איסורים שבתורה, והשטיפה היא במים צוננים. הנושא שנוי במחלוקת תנאים וראשונים, ולדעת הרמב"ם המריקה נועדה להסיר רק את הלכלוך החיצוני שדבק בכלי, ועל כך להלן מערכה רנג.

המים: יש למרק במים דווקא, ולא ביון או תערובתו (גמ' צו, ב). על האפשרות להשתמש במי הכיור לצורך זה עיין לעיל מערכה מט.

זמן השבירה והמריקה: הדעה המקובלת במפרשים היא, שהמצוה לעשות זאת חלה רק לאחר שהשאריות שבכלי נעשו נותר, אם כי, מותר לעשות זאת גם קודם לכן. לדעת הרמב"ם מצוה למרק ולשטוף (ואולי גם לשבור) מיד בתום האכילה. לדעה שלישית המופיעה באחרונים, מצוה לשבור ולמרק לפני שהשאריות מגיעות לידי נותר (על כך ראה עוד להלן: טעמי מצוות השבירה והמריקה, ובהרחבה במערכה רנד). יש מהאחרונים שחידשו עוד, שכשם ששריפת נותר נעשית ביום ולא בלילה (עיין מערכה קטט) – כך גם שבירת כלי חרס ומריקת כלי נחושת⁵.

המקום: נאמר בתורה שהשבירה והמריקה בכלי החטאת יהיו "במקום קדוש", בעזרה⁶. הדעה המקובלת היא שבעניין זה החטאת היא דוגמא לכל קדשי הקדשים, אך לא לקדשים קלים, וניתן לשוברם ולמרקם בכל ירושלים, כפי מקום אכילתם. יש שהחמירו אף בקדשים קלים ששבירתם ומריקתם בעזרה, ולאידך גיסא יש שהקלו אף בשאר קדשי קדשים ונקטו שדין זה נאמר בחטאת בלבד (על כך במערכה רנב).

דין השברים לאחר השבירה: לכאורה אחרי שבירת הכלים אין בהם שום דין מיוחד, שהרי הבשר הבלוע בהם בטל, ומותר להוציא מן העזרה⁷. אולם בגמ' (צו, א ויומא כא, א) נאמר ששברי כלי החרס שנשברו בעזרה נבלעו במקומם בדרך נס, וכמה ראשונים ביומא למדו מכאן שיש איסור להוציא את השברים מהעזרה⁸. יותר משמע כך

9. לשונם: "לא ידעינן מקרא מנלן שאחר שבירתו אינו יכול להוציאן משם", כלומר שהנס מוכיח שזהו איסור דאורייתא, אך לא ברור מקורו בתורה. בתוס' הרשב"א משאנן לפסחים (ל, ב ד"ה התורה העידה) נראה גם כן שלדעתם יש איסור דאורייתא להוציא את השברים מהעזרה, שכן כתבו שהתורה שאמרה לשבור את כלי החרס, ולא הזכירה אפשרות להכניסם לכבשן, באה לחדש קולא: "הייתי אומר דלא סגי בשבירה, משום שלא יהו אשפות בעזרה, אם יחדל הנס שלא יבלעו ממקומן". כלומר: פשוט הדבר שאסור להוציא, והתורה מחדשת שבכל זאת ניתן לשבור את הכלים, אפילו אם לא יארע נס ויצטברו אשפות בעזרה. אולם בתוס' הרא"ש ביומא שם העתיק לשון התוס' ישנים והשמיט מילת "מקרא", ואפשר שלדעתו הדבר אסור מדרבנן.

5. טהרת הקודש צז, א וחלקת יואב י"ד סי' יב. בחלקת יואב חידש עוד לפי זה, שמצוה לשבור ולמרק בו ביום ואין להמתין למחר, משום "אין מעבירין על המצוות" (על פי הגמ' במגילה ו, ב וטורי אבן שם לענין שני אדרים, שאם יש הפסק זמן שבו אי אפשר לקיים את המצוה – חובה לעשותה בזמן הראשון האפשרי משום "אין מעבירין").

6. לענין הלשכות הפתוחות לה עיין במערכה רלה הערה 4.

7. בשיח יצחק ביומא (בפירושו לתוס' ישנים כא, א) דימה זאת לדשן קרבנות שנשרפו, שמותר להוציא מהעזרה.

8. כיוצא בזה כתב רש"י בזבחים מו, א ד"ה והרי תרומת הדשן, שבליעת תרומת הדשן במקומה היא הוכחה שהיא אסורה בהנאה.

לא נועדו להפקיע ממנו איסור נותר (ולפיכך אין צורך לחדש שהשבירה והמריקה שקולות לשריפה), אלא תכליתם רק למנוע את פליטת הנותר בבישול נוסף שיעשה בכלי זה. נימוק זה הוזכר בפסיקתא ובכמה ראשונים¹⁴. יש שערערו על סברה זו, ולדעתם גם אם יבשל בכלי בלא שבירה – הטעם הנפלט ממנו אינו אוסר בהכרח את הבשר המתבשל בו¹⁵.

להבדל בין הנימוקים הללו כמה השלכות אפשריות:

1. **האם קיימת חובה לשבור ולמרק?** על פי שני הטעמים הראשונים אכן כן. אולם על פי הטעם השלישי יש מקום לומר שאין זו מצוה חיובית, ורשאי האדם להשאיר את הכלי ללא כל שימוש, וכוונת התורה באומרה "ישבר" לומר שאין לו תקנה (בדומה לכלי חרס שנטמא, שנאמר בו "ואותו תשבורו", והמובן שאין לו תקנה).

הרא"ם, לשיטתו הנ"ל שאחז בנימוק האחרון, כותב גם במפורש (בביאורו לסמ"ג בהלכות פסח, מהדו' מכון ירושלים עמ' תרעו) שאין חובה לשבור את הכלי, ומותר להשאירו כמות שהוא ואף להשתמש בו בצונן¹⁶. לעומתו, הראב"ד, לשיטתו כנימוק האחרון, כותב (בפירושו לספרא שמיני פרשתא ז, יג, על שבירת כלי חרס שנטמא) שזוהי מצוה חיובית: "אותו תשבורו – יכול ודאי, פירוש שהוא

לדברי הכל ואחר כך יבשל בו למחרת, לפי שאם לא ירחצנו הרי אותה השמנונית הנדבקה בכלי נעשית נותר ואסור לבשל בו למחרת". אבל אפשר שאין כוונתו שזהו טעם הדין בכללו, והזכיר את איסור הבישול רק מפני שהמשנה שם עוסקת באפשרות לבשל באותו כלי יום אחר יום.

כמו כן כתב רש"י (צה"ב ד"ה ר"ש אומר), בקושייתו על שיטת ר' שמעון הפוסט קדשים קלים ממריקה ושטיפה: "ואם תאמר: הרי הבלוע נעשה נותר ופולטו בהיתר לאחר זמן! – מודי ר"ש דבעי הגעלה...". ניתן לשמוע מקושייתו שלא הוקשה לו מן החיוב לבער את הנותר (ש"ת פנים מאירות ח"א ס' כד). ואף זו יש לדחות, שאמנם לדעת ר"ש, שקדשים קלים אינם טעונים מו"ש, אין לנו ראייה להחשיב את הבלוע כנותר לעניין חיוב ביעורו, אבל לדעת חכמים שחייבו – אכן התחדש בזה שהבלוע חייב בביעור. עוד יש לציין לרש"י בע"ז עו, ד"ה גבי קדשים, שלגבי הגעלת שפוד ואסכלא נימק את הצורך להגעילם בכך שלמחר יהיו נותר ויפלטו טעם נותר בבשר החדש "ונותר איסור כרת הוא". אפשר שהזכיר דווקא חשש זה מפני חומרת כרת (כמודגש בסיום לשונו, ובכך ניתן ליישב גם את לשונו בזבחים הנ"ל), ואפשר שהזכיר זאת לצורך הקושיה בגמ' שם, הסתירה בין המשנה בזבחים, שמתפקת בהגעלה, לבין המשנה בע"ז, שמצריכה ליבון, ובשלמא לעניין דיני ביעור נותר – אפשר שהסתפקה התורה בהגעלה כדי שהנותר הבלוע בכלי ייחשב כמי שאינו, אבל לעניין פליטת טעם הנותר – מה טעם לחלק בין נותר לבין גיעולי גוים?

15. הרמב"ן בפסחים ל, א כתב כך לגבי כלי חרס שמורק ולא נשבר: "שכלי חרס, אע"פ שאינו יוצא מידי דפיו לעולם, דבר ברור הוא שאם אדם מדיחו יפה ומקרקר ושוטפו בחמין ומפליטו יפה – לא ישאר בו כדי נותר טעם... והוא דכתב רחמנא בנותר 'וכלי חרס אשר תבשל בו ישבר' – מפני שאסור לשהותו, לא שאוסר תבשיל אחר". ה"ן (ע"ה הר"ף ע"ז מ, א), כתב זאת גם לגבי כלי נחושת שלא מורק ונשטף, שאם הבישול היה ביום ההקרה מבעוד יום – הטעם הנפלט למחרת, לאחר שעבר הלילה, נחשב כנותר טעם לפגם ואינו ראוי לאסור (ראה להלן הערה 18 הרחבת הדיון בראשונים בנקודה זו).

16. בשו"ת חכם צבי סי' פ פירש את הרא"ם על התורה באופן אחר, וביד דוד (זבחים צה"ב, דחה דבריו מכח פירוש הרא"ם לסמ"ג. שיטה זו תמוהה לאור המשנה (צד, ב) אודות כלי חרס שיצא ונטמא, שמורה לנקבו ולהכניסו כדי לקיים את שבירתו בעזרה, ומשמע שזהו חיוב. אף המאירי (פסחים ל, ב) כתב בשם גדולי נרבוניה, שהחיוב למרק ולשטוף נאמר אפילו אם אינו רוצה לבשל בהם, "שלא תהא בליעתם נותר", ורק בכלי אבן מחלק שם בין אלו שרוצה לבשל בהם, וטעונים הגעלה, לאלו שאינו רוצה לבשל בהם, שדיים בהדחה.

הקדשים שנותר ולא נאכל – כך מצוה לבער את הנותר הבלוע בכלים. מירוק הכלי מבער את הנותר, ואף שבירת כלי חרס נחשבת כשריפה, מפני שבכך מתבטלת חשיבות המזון הבלוע בו¹⁰. כך כתב הראב"ד (בפירושו לספרא שמיני פרשתא ז, יג): "ששבירתו כמו שריפת הנותר שהיא מצוה", וכן עוד ראשונים ואחרונים¹¹. סברה זו היא חידוש, שכן בפשטות היה מקום לומר שמה שבלוע בכלי – אינו חשוב כלל, ובטל מאליו¹², וחידשה התורה שבכלים מסוימים יש להקפיד על ביעורו, וזהו אופן ביעורו (שו"ת אבני נזר או"ח סי' שסה)¹³.

ב. **מניעת ההגעה לידי נותר:** מצות "ולא תותירו ממנו עד בוקר" (שמות יב, ז) מחייבת לאכול את כל הקרבן ולמנוע את הישארותו, ולפיכך קבעה התורה למרק את הכלי ולבטל את מה שנשאר בו, כדי שלא יגיע לכלל נותר. בדעה זו נוקט בדברי דוד (לבעל הט"ז, ויקרא ו, כא, וראה גם בחתם סופר חולין קיא, ב), וכן משמע מדברי רבנו תם (ספר הישר חלק השו"ת סי' לט, ב): "התורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דפיו... ואם ישנהו עד למחר – יהיה נותר. לפיכך העידה עליו שישבר", וכן בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סי' סד): "אמר רחמנא גבי חטאת 'ומרק' שלא יעשה נותר הבלוע בו".

ג. **מניעת בישול חדש עם הנותר:** ניקוי הכלי או שבירתו

10. לשון שו"ת חתם סופר (יו"ד סי' קיד): "דמה שהוא בלועה בדופני הקדירה – אין לך ביעור גדול מזה... אך כל זמן שהקדירה ראוי לבשל בו ולהוציא הבלע ושיבלע בתבשיל אחר – איננו בלועה, אלא כסודר בתיבה".

11. עיין תוס' צו, א סוף ד"ה אלא: "דצריך שיהא הטעם בטל מן העולם"; רמב"ן בפסחים ל, א (ראה לשונו להלן הערה 15); ר"ן על הר"ף ע"ז מ, א: "וכיון שעדיין שם נותר עליו – צייתה תורה לבערו כשם שצייתה לשרפו, וביעור נותר הבלוע בכלי ראתה תורה שהוא שבירה בכלי חרס או הגעלה בכלי מתכות"; שו"ת חכם צבי סי' פ; חוות דעת יו"ד סי' צג סק"ב, ועוד.

12. באבני נזר (להלן) הביא דוגמא לביטול מאליו על ידי בליעה, מבשר הקדשים שהתבשל עם עצמות ונבלע בהן, שאינו טעון שריפה. דוגמא אחרת הביא הראב"ן (מס' ע"ז סי' שיג) מחמץ הבלוע בכלים, שאין עוברים עליו בכל יראה ובל ימצא.

13. שיטת ראשונים זו, הסוברת שיש בבלוע בכלי רק מצות שריפה ולא איסור "בל תותירו" כמו השיטה הבאה, צריכה ביאור, וממה נפשך: אם הבלוע בכלי נחשב כנותר לעניין השריפה, מדוע לא חלה עליו מצות "לא תותירו" עוד לפני שנעשה נותר? נראה שלדעתם "לא תותירו" הוא מצות אכילה בלבד, שצייתה התורה לאכול את כל הקרבן בזמן שקבעה לו, ומכיוון שהקרבן נאכל כדרך העולם, ונשארו שאריות שאין דרך בני אדם לאוכלם – אין מצוה להפליט את כל הבלוע בכלי ולוודא שלא ישאר. כעין זה מצינו בפסחים פג, ב לעניין גידי צואר של קרבן פסח, לדעת רב שם, שדינם כבשר ובכל זאת אין צורך לאוכלם, וישרפו עם הנותר בששה עשר (עיין תוס' שם ד"ה א;), אם כן, שם אי אפשר לשורפו לפני זמנו, מחמת קדושת יום טוב. ועיין בהגהות ברוך טעם לטורי אבן חגיגה כ, א, שנקט בפשטות שיש חיוב למנוע איסור "בל תותירו" אפילו בדרך של שריפה. ובשו"ת חכם צבי (סי' פ) נראה שסובר שהבלוע בכלי אינו נותר לעניין האיסור להותיר ובכל זאת חשוב נותר לעניין מצות שריפתו, עיין שם.

14. בפסיקתא (לר' יוסף טוב עלם, ויקרא ו, כא): "ומה טעם כלי חרס ישבר? לפי שבושלה בו חטאת היום, ואם יבוא למחר לבשל בו החטאת – פולט החטאת של אתמול בחטאת היום והוא נותר מעורב בקדשים, לפיכך טעון שבירה", וכן ברא"ם על רש"י שם (בעקבותיו התפתח דיון נרחב בין מפרשי רש"י בשאלה זו, עיין גור אריה למחר"ל, לבוש, דברי דוד וצידה לדרך). ראב"ן (מס' ע"ז סי' שיג). במאירי (ע"ז עו, ב): "שכל כלי מתכות שבישלו בו בעזרה טעון מריקה ושטיפה בעזרה... וכבר ידעת שענין זה נעשה כדי שתלך פליטת הכלי ביומו שלא יפלטנה למחר בתבשיל של קדש של מחר ויהא בו טעם נותר" (אך במאירי בפסחים ל, א כתב כרמב"ן).

כבר הרמב"ם בפירושו לזבחים י, א, ח מצייין שיקול זה: "וצריך על כל פנים רחיצה

אלא בקרקעית הכלי (כלים פ"ג מ"א באליהו רבא ומשנה אחרונה; ומכאן ראייה שהנקבים שנמצאו לא נועדו לטהר את הכלים מטומאה). כנראה הטעם לכך, שלנדון דידן די בכך שהכלי אינו ראוי לשמש עוד לבישול, ואין צורך

כלי חרס נקובים. בחפירות ארכאולוגיות שנערכו בירושלים נמצאו עשרות קדרות חרס שלמות עם נקבים זעירים בדפנותיהן, כדוגמת אלה שבציור (תיאור חשיפתן מופיע בספר 'חפירות הר הבית' מאת מ. בן-דב, עמ' 156, ולתמונה ראה בספר 'העיר העליונה של ירושלים' מאת נ. אביגד, עמ' 116). מדובר בתופעה יוצאת דופן, וכמה סימנים מעידים שנקיבת הכלים נועדה לקיים את דין שבירתם. על פי השערה זו, יש ללמוד מן הכלים הללו מספר הלכות חשובות בענייני השבירה.

שיופקע מכל שימוש²⁰. ה. מפריסת הכלים – אזור הרובע היהודי של היום, עיר דוד, וממזרח לשער הורדוס ('שער הפרחים') – ניתן ללמוד על השטח שבו נהגו לאכול קדשים קלים (אך עיין שבועות טז, א, שהיו מקומות שנחשבו בטעות על ידי עמי הארץ ככלולים בקדושת ירושלים ואכלו בהם קדשים קלים).

בבית המקדש השלישי: האם ניתן יהיה להוציא את הבלוע בכלים בדרכים אחרות?

בגמ' להלן צו, א מצאנו חידוש, שניתן עקרונית להחזיר

עד עלות השחר, וגזרו חכמים גם על כלים שבישלו בהם מבעוד יום, כדי שלא יחליפום בכלי הלילה (תירוץ נוסף ברא"ש שם, ונראה שזוהי דעת תוס' בע"ז עו, א ד"ה בת יומא: "ויש לדקדק" וכו'). ג. הבלוע בכלי נחשב כפגום רק לגבי הטעם שהוא פולט בתבשיל החדש, אבל המזון הבלוע עצמו עודנו ראוי לאכילה, ומצות ביעור הנותר חלה עליו מצד עצמו, ולא רק מצד פליטתו בתבשיל הבא (ר"ן, ראה לשונו לעיל הערה 11). ד. החובה לשובר ולמרק היא גזירת הכתוב, אף על פי שהוא פגום (רא"ש שם). הראב"ן (מס' ע"ז סי' שיג) מסביר שהחומרא בפגום היא משום שנותר הוא איסור כרת. המאירי (ע"ז שם) הטעים יותר את הדברים: "ואע"פ שלענין גיעולי גוים לא אסרה תורה אלא בת יומא, בקדשים פירשו קדמונינו שנסארו, ואין פגם הטעם מעלה ומוריד בו, אדרבא, פגמו הוא טעם איסורו, שהתורה הקפידה על אכילת קדשים שלא תהא במיאוס". ה. מן האחרונים יש שתירץ, שבשר הקודש לא הסריח (אבות פ"ה מ"ה), ולכן גם הבלוע לא נפגם (לויית חן על התורה, פרשת צו).

19. יש חוקרים שמסתייגים ממשקנה זו ולדעתם מדובר בנקב שנעשה מאלי עקב פגם בייצור. העובדה שכלים כאלו נמצאו רק בירושלים מוסברת בכך שבדרך כלל לא נמצאו במקומות אחרים כלים שלמים כלל.

20. הדבר מובן יותר לשיטת המאירי והרא"ם הנ"ל, שמטרת דין השבירה היא למנוע בישול נוסף באותו כלי, אך ראה לעיל הערה 10 בשם שו"ת חתם סופר.

מצוה לשוברו כמו שהוא בנותר... דהתם ודאי מצוה, ששבירתו כמו שריפת הנותר שהיא מצוה, וכן דעת ר"ת בספר הישר (חלק השו"ת סי' ג).

2. מהו זמן המצוה? על פי הטעם הראשון והשלישי – לאחר שנעשה נותר; על פי השני – עוד בטרם נעשה נותר. לדיון נרחב על כך ראה להלן מערכה רנד.

בעל עזרת כהנים (בפירושו לספרא צו פרק ז, ב) דן בנושא בהרחבה, והסיק ששלושת הטעמים קיימים, ויש להחמיר כפי שעולה מכולם. הרש"ר הירש (ויקרא שם), לעומתו, כותב שקשה לעמוד על טעם מצוה זו, בגלל אי בהירות בפרטי הלכותיה¹⁷.

3. האם מצות המריקה והשטיפה נוהגת גם לאחר שנפגם טעמו של הנותר? יש לדון על כך על פי כל הטעמים, ובפרט על פי הטעם השלישי¹⁸.

סימנים לקיום דין שבירת כלי חרס בימי בית שני

בחפירות באתרים שונים באזור העיר העתיקה בירושלים נמצאו עשרות קדרות חרס נקובות בדפנותיהן, ונראה שהנקב נעשה באופן מכוון. מן הפיח שעליהן ניכר ששימשו לבישול במשך זמן מועט בלבד. אין לממצא זה אח ורע במקום אחר בארץ, ונדרש הסבר לתופעה זו. מסתבר, שמדובר בכלים ששימשו לבישול קדשים קלים, והנקב נועד לקיים את דין השבירה (אשר גרוסברג, 'תחומין' כד, עמ' 516-505)¹⁹.

אם כנים הדברים, יש לשמוע מכאן כמה הלכתא גברותא (רובן נדונו במאמר הנ"ל): א. דין שבירת החרס נאמר לא רק בחטאת, אלא אף בשאר הקדשים, ואף בקדשים קלים. ב. שבירת כלים ששימשו לקדשים קלים נעשית בירושלים, ולא במקדש. ג. בחלק מהקדרות הנקבים האמורים הינם בקוטר כמה מילימטרים בלבד, ומכאן יש ללמוד שנקב הפחות מכזית נחשב כשבירה (כפי שעולה מהרמב"ם, ועיין מערכה רמח). ד. דין שבירת כלי חרס מתקיים גם בנקב בדופן הכלי, ולא כנקב המטהר, שאינו

17. הוא מציין את מחלוקת הראשונים לגבי זמנה, כדלהלן, ואת הספק בגמ' צה, ב על בישול בלא בילוע.

18. הראשונים דנו בהרחבה בשאלה: מדוע צייתה התורה לשובר את כלי החרס? הרי בעלות השחר, כשהבשר הבלוע בו נעשה נותר, קיימא לן שהאוכל כבר נותן טעם לפגם (ע"ז עה, ב-עו, א): "לא אסרה תורה – בגיעולי גוים – אלא קדרה בת יומא"! לשאלה זו יש מקום לכאורה על פי כל הנימוקים הנ"ל למצוה, שכן אם בעלות השחר הנותר הבלוע יהיה פגום, ומותר באכילה מדאורייתא – אין צורך למנוע את היותו נותר, ואין צורך לבעורו לכשנעשה נותר, וכל שכן שאין לחוש לפליטת טעמו בתבשיל הבא. כמה תשובות נאמרו בראשונים על שאלה זו, וחלקן תלויות בהבנת יסוד הדין: א. יש שלמדו מכאן שהבלוע נחשב כפגום רק לאחר שעברו עליו כ"ד שעות מעת לעת, ולפיכך בקרבן חטאת תמיד הקרבן יהיה נותר עוד בטרם נפגם, שהרי הוא מוקרב לכל המוקדם לאחר קרבן התמיד, ונעשה נותר בעלות השחר הבא, בטרם עברו כ"ד שעות, ומכיוון שחל עליו חיוב מריקה – החיוב עומד בתוקפו גם כשיפגם (ר"י המובא בסמ"ג לאוין עז-עח ורא"ש בע"ז פ"ה סי' לו; ולפי זה בשלמים שנתבשלו ביום הראשון להקרבתם אפשר שאין חובת מריקה, כי עד שיעשו נותר, במוצאי היום השני, כבר חלפו כ"ד שעות). ב. גם אם די בלינת לילה על מנת לפגום, אפילו ללא כ"ד שעות – הרי שנדרש לכך כל הלילה כולו. התורה חייבה לשובר ולמרק רק בכלים שבישלו בהם באמצע הלילה, כי לא יספיקו להיפגם

את כלי החרס לכבשן ובכך ללבן ולשרוף את הבלוע בו, כתחליף לשבירתו. תוס' שם (ד"ה אלא קדירות) מסבירים זאת בשתי דרכים: בתחילה הסבירו (בשם רבנו תם) שהשבירה היא גזירת הכתוב, ואינה תלויה בבליעה, והתועלת בהסקה בכבשן היא שעל ידי כך סיר הבישול נחשב ככלי חדש לגמרי, ולפיכך פוקעת מצות שבירתו²¹. במסקנתם סוברים תוס', שמצות השבירה נובעת מן הבליעה, וההסקה בכבשן מועילה מפני שהיא מוציאה את הבליעה. לפי זה כתבו, שמה שאמרה התורה לשבור – אינו בתורת חובה מוחלטת, אלא חידוש לקולא, שגם שבירה מועילה אף על פי שאיננה מוציאה את טעם החטאת מן החרס²².

הגמ' אומרת שלמעשה אין לעשות כך, מפני תקנת חכמים שלא לעשות כבשן בירושלים, מחמת העשן. אולם יתכן שבבית המקדש השלישי תימצא הדרך הטכנית להסיק את הכלים ללא יצירת עשן, ואפשר שיהיה צורך בכך כדי למנוע אשפתות בעזרה²³. עוד ניתן ללמוד מגמ' זו, על פי מסקנת תוס', שמצות השבירה איננה זקוקה לפעולת האדם דווקא, והעיקר הוא הוצאת הטעם בכל אופן שהוא (ראה גם במובא במערכה רנא מאבות דרבי נתן). ממילא מתברר, שניתן יהיה לבצע מריקה ושטיפה על ידי מכונה להדחת כלים והגעלתם, אפילו אם פעולת המכונה החשמלית אינה נחשבת כמעשה אדם.

הכנסת כלי חרס לכבשן. הגמרא מציעה להכניס את הכלים לכבשן כתחליף לשבירתם, וזאת משום שחום הכבשן שורף לגמרי את הבלוע בהם. מסקנת הגמרא שאין לעשות זאת, מפני שאין עושים כבשנים בירושלים, כדי שהעשן לא יפריע לתושבי העיר.

מערכה רמד. שבירת כלי חרס בחטאת ובשאר הקדשים (צג,ב)

האמור במשנה, שכן מריקה ושטיפה נוהגת גם בקרבנות אחרים, אך יש לברר "זה חומר בחטאת" נאמר רק ביחס למצות כיבוס, או גם ביחס למצות שבירת כלי חרס. הראשונים נחלקו בשאלה זו, ולהלן נעסוק בדעות השונות ובטעמיהן.

מחלוקת הראשונים: האם שבירת כלי חרס נוהגת רק בחטאת?

רש"י בפירושו למשנתנו מפרש: "זה חומר – אכיבוס קאי", ומשמע ששבירת כלי חרס נוהגת גם בשאר קרבנות. כך מפורש גם בפירושו לתורה (ויקרא ו, כא): "ישבר – לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשה נותר, והוא הדין לכל הקדשים". זוהי גם דעת הר"ד (בפסקיו כאן) הראב"ד (הל' קדשים).

²³ ראה הערה 9, על האפשרות שהנס יחדל. יש להעיר על פירוש מחודש של הרוקח (איסור והיתר סי' תפד), שהדין שאין עושים כבשונות בירושלים הוא מדרבנו, ואילו בעזרה הרי זה איסור דאורייתא, והדבר נלמד מכך שהתורה נקטה שבירה דווקא.

התורה בפרשת החטאת (ויקרא ו, יז-כג) מפרטת כמה דינים הנוגעים לדם החטאת ובשרה, ומהם שלושה דינים הנידונים בהרחבה בפרקנו: א. בגד שניתז עליו דם חטאת טעון כיבוס (פסוק כ). ב. כלי חרס שבו נתבשלה החטאת טעון שבירה (פסוק כא). ג. כלי נחושת שבו נתבשלה החטאת טעון מריקה ושטיפה (פסוק כא).

לכאורה, כל הדינים הללו נאמרו אך ורק בקרבן חטאת; אך במשנה להלן (צג,ב) מפורש לגבי דין מריקה ושטיפה שהוא נאמר גם בשאר קרבנות: לדעת תנא קמא גם בקדשים קלים, ואילו לדעת רבי שמעון רק בקדשי קדשים. מאידך, במשנה כאן נזכרו שלושת הדינים הללו: "והכיבוס במקום קדוש, ושבירת כלי חרס במקום קדוש, ומריקה ושטיפה בכלי נחושת במקום קדוש", ולאחר מכן: "זה חומר בחטאת מקדשי קדשים". משפט זה לכאורה אינו יכול להתייחס לכל

²¹ כיוצא בזה כתבו תוס' (צג,א ד"ה לא שנו, המתחיל צד,ב) שאם שוברים את כלי הנחושת לגמרי ומתקנים אותו – בטלה מצות מריקתו, ונראה שרש"י והרמב"ם חולקים בדבר, ראה להלן מערכה רמד.

²² וראה ביאור נוסף לקולא בשבירה לעיל הערה 9 בשם תוס' הרשב"א בפסחים.